

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

**ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА
ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
В СУЧАСНОМУ ІННОВАЦІЙНОМУ
ПРОСТОРИ**

Монографія

Суми – 2021

УДК 373.2/.091+373.2/.3.016:001.895

Т 33

*Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(протокол № 12 від 31 травня 2021 р.)*

Рецензенти:

- Т.О. Пушкарьова** – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, начальник відділу проектної діяльності Інституту модернізації змісту освіти, м. Київ;
- Л.Я. Бірюк** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;
- С.О. Бадер** – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові редактори:

- О. В. Лобова** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;
- С. М. Кондратюк** – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної і початкової освіти, директор Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Т33 Теорія та методика дошкільної і початкової освіти в сучасному інноваційному просторі: [монографія] / за заг. ред. О. В. Лобової, С. М. Кондратюк. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2021 – 362 с.

ISBN 978-617-7487-94-3

DOI 10.24139/978-617-7487-94-3/2021/mon

У монографії представлено результати широкого кола актуальних наукових пошуків вітчизняних фахівців у галузі дошкільної та початкової освіти. У підрозділах видання розкрито педагогічні стратегії, теоретичні та методичні основи виховання, навчання та розвитку дітей дошкільного й молодшого шкільного віку; визначено різноманітні психолого-педагогічні аспекти дошкільної та початкової освіти; схарактеризовано актуальні проблеми підготовки майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти у сучасному педагогічному просторі.

Видання адресовано широкому колу науковців і педагогів-практиків, що працюють у галузі дошкільної та початкової освіти, викладачам і студентам відповідних спеціальностей у закладах вищої педагогічної освіти.

УДК 373.2/.091+373.2/.3.016:001.895

© Колектив авторів, 2021

© ФОП Цьома С.П., 2021

© СумДПУ імені А.С. Макаренка 2021

ISBN 978-617-7487-94-3

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
Гаврило О. І. <i>ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК МЕТОД ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ</i>	8
Кондратюк С.М., Полянничко А.О. <i>СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ</i>	25
Шаповалова О.В. <i>РОЗВИТОК ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	40
РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	57
Бондаренко Г.Л., Ващенко О.М. <i>ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ</i> .	57
Данько Н.П. <i>МЕТОДИКА ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ МУЗИКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ</i>	76
Колишкіна А. П. <i>ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ</i>	95
Павлуценко Н. М., Іонова І. М. <i>ГЕНДЕРНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ПРЕДСТАВНИКІВ ПРОТИЛЕЖНОЇ СТАТІ</i>	118
Парфілова С. Л. <i>УВИРАЗНЕННЯ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АНАЛОГІЇ</i>	136

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	154
Білер О.С.	
<i>РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ УПРОДОВЖ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....</i>	<i>154</i>
Бутенко В. Г.	
<i>ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ В АСПЕКТІ ПІДГОТОВКИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ</i>	<i>177</i>
Васько О.О.	
<i>ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ</i>	<i>194</i>
Врадій К.М.	
<i>ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ... ..</i>	<i>212</i>
Крившенко Л.М.	
<i>ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ</i>	<i>230</i>
Мішедченко В.В.	
<i>ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....</i>	<i>249</i>
Мозуль І. В.	
<i>ПРАКТИЧНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПРЕДМЕТНОЇ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....</i>	<i>266</i>
Пушкар Л.В.	
<i>МОДЕЛЬ МУЗИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ</i>	<i>286</i>
Тарасенко Г.С., Нестерович Б.І.	
<i>ХУДОЖНЬО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ТА ЙОГО РОЛЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ШКОЛИ ПЕРШОГО СТУПЕНЯ</i>	<i>303</i>

Ткаченко О. М.

*ЗМІСТ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ У
ГАЛУЗІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ..... 321*

Харькова Є.Д.

*ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ В ОСВІТНЬОМУ
ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ 340*

ВСТУП

Траєкторії сучасних зрушень в економічних, політичних, соціальних і, як наслідок, культурологічних площинах вимагають від освітньої галузі вчасного та відповідного реагування. Тому що освіта є могутнім чинником розвитку духовної культури нашого народу та відтворення продуктивних сил суспільства. Саме дошкільна та початкова освітні ланки беруть на себе відповідальність за бажані позитивні перетворення уявлень про цілі, смисли, цінності, зміни в людині, структурі суспільства, життєзабезпечуваних інноваційних технологіях.

До необхідності нового бачення розвинення науково-освітнього простору ведуть не тільки швидкі темпи соціальних та політичних змін, але й стрімке розвинення інформаційних і комунікативних технологій. Тому актуальними залишаються проблеми пошуків та впровадження інноваційних форм і засобів навчання й виховання молоді, оновлення педагогічних технологій в освітньому процесі закладів дошкільної освіти та закладів загальної середньої освіти (початкова школа). Результати оригінальних теоретичних та експериментальних досліджень, а також варіанти вирішення цих та інших питань пропонує авторський колектив монографії.

Перший розділ книги присвячено висвітленню психолого-педагогічних та соціальних аспектів виховання дітей дошкільного віку. Розкрито вагомість реалізації принципів оновленого змісту дошкільної освіти через втілення методу проєктів як найбільш ефективного в екологічному вихованні дітей дошкільного віку. Окреслено соціально-педагогічний супровід розвитку дитини дошкільного віку як необхідного компоненту сприяння успішного її зростання. Виокремлено значення музичної діяльності в процесі розвитку творчого самовираження дітей старшого дошкільного віку.

У другому розділі розкрито питання теорії та практики освітньої діяльності в початковій школі, а саме: організаційно-методичні засади формування соціальної складової здоров'я молодших школярів; методика інтегрованого навчання музики молодших школярів; теорія і практика формування екологічної поведінки учнів початкових класів; гендерні та психолого-педагогічні аспекти виховання ціннісного ставлення дітей молодшого шкільного віку до представників протилежної статі; увиразнення мовлення молодших школярів засобами аналогії.

Сучасні тенденції підготовки майбутніх фахівців дошкільної і початкової освіти в умовах закладів вищої освіти окреслено у третьому

розділі. Порушено питання формування різних площин професійної компетентності майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти: естетичної, музичної, природознавчої, комунікативної та етнопедагогічної, а також музично-педагогічної культури. Представлено сучасні напрями використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі. Досліджено проблему художньо-виховного потенціалу учителя початкових класів та висвітлено засоби підвищення якості освітнього процесу в закладах дошкільної та початкової освіти.

Трансляція досвіду цивілізації та виховання нового покоління відбувається в умовах перманентних викликів перед науковцями та освітянами. Характерною особливістю сучасної освітньої політики є колосальні інноваційні трансформації. Розкриті в монографії педагогічні стратегії обумовлюють забезпечення реалізації цієї політики та уможливають вирішення сучасних та перспективних завдань усіма учасниками освітнього процесу.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Бондаренко Г.Л.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри початкової освіти Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Ващенко О.М.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Відповідно до мети «Соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі» Державного стандарту початкової освіти та завдань реформи «Нова українська школа» формування соціального здоров'я дитини доцільно розпочинати з молодшого шкільного віку, оскільки саме в цей період закладається і формується підґрунтя більшості якостей особистості. А також, сучасні вимоги до організації освітнього процесу покликані забезпечити збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я учнів вже під час їхнього навчання в початковій школі [14].

Аналіз сучасних наукових досліджень, присвячених проблемі соціалізації дитини молодшого шкільного віку, засвідчує розробленість таких її аспектів: соціалізація особистості молодшого школяра в процесі ігрової діяльності (Ю. Богінська), особливості соціалізації дітей 6–7 років у різних умовах життєдіяльності (С. Курінна), педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи (Н. Лавриченко), дитяча субкультура як фактор соціалізації молодших школярів в освітньому процесі (Л. Варяниця), педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками (О. Малахова), збагачення соціальної свідомості учнів засобами українського фольклору (А. Кузьмінский).

З цієї точки зору заслуговує на увагу дослідження Є. Приступи, яка пропонує використовувати термін «індивідуальне соціальне здоров'я». На її думку, цей термін потрібно розглядати як сформованість соціально прийняттого, морально нормативного досвіду взаємодії дитини з соціумом, яка проявляється в саморегуляції поведінки в умовах, що змінюються. Ця взаємодія спрямована на інтеграцію в соціумі і на задоволення особистих соціальних інтересів і потреб.

Структура соціального здоров'я молодшого школяра, на її думку, складається з таких компонентів: духовно-морального (дотримування соціально-моральних норм, наявність соціальних знань, умінь, навичок); соціально-поведінкового (готовність особистості протистояти соціально-несприятливим факторам навколишнього середовища, сформованість навичок саморегуляції поведінки); соціально-психологічного (соціальна спрямованість особистості школяра, задовільна соціальна адаптивність); соціокультурного (високий рівень соціального розвитку, сформована соціальна готовність, соціально-корисний досвід) [15].

Соціальне здоров'я має психологічну основу і може виявлятися не лише ззовні, тобто у стосунках дитини з оточуючими, але і внутрішньо, у взаємовідносинах із самою собою. Саме тому, перш ніж охарактеризувати організаційно-методичні засади формування соціальної складової здоров'я молодших школярів, доцільно розглянути основні психологічні прояви цього періоду.

Молодший шкільний вік як конкретний, відносно обмежений у часі щабель фізичного і психічного розвитку індивіда та його розвитку як особистості, характеризується сукупністю об'єктивно існуючих фізіологічних, психологічних і соціальних змін. До фізіологічних змін, що відбуваються в цей віковий період, відносяться: значне зміцнення скелетно-м'язової системи, розвиток відносно стійкої серцево-судинної діяльності, збільшення ваги лобових частин мозку, які відіграють значну роль у формуванні вищих і найбільш складних функцій психічної діяльності людини, процеси нервового збудження і гальмування набувають більшої рівноваги. До психологічних змін на цьому етапі належить поява в дитини нового виду провідної діяльності – навчання, що істотно змінює мотиви її поведінки, сприяє розвитку її пізнавальних і моральних можливостей. Засвоєння дитиною основ наук розширює її кругозір, розвиває мислення, змінює характер усіх психічних процесів (сприйняття, пам'яті, уваги), які стають більш свідомими та керованими [15].

Для цього періоду розвитку дітей молодшого шкільного віку також характерні: довільність психічних процесів – уміння самостійно

визначати мету діяльності, керувати поведінкою, емоціями; внутрішній план дій – здатність планувати свої дії, обирати способи їх виконання; уміння організовувати навчальну діяльність – самоорганізація, самооцінювання, самоконтроль; рефлексія – ставлення до себе та до інших людей, власні погляди на світ, самоаналіз, орієнтація на зразок чи досвід у діях.

Одним із основних особистісних утворень дитини цього віку є також посилення мотивації як до навчання, так і до спілкування. Дуже важливо, щоб дитина була спрямована саме на мотивацію успіху. Це сприяє зміні стосунків як з дорослими, так і з однолітками. Також потрібно звертати увагу на те, щоб дитина в спілкуванні та взаємодії з іншими керувалася позитивними соціальними мотивами, а не, наприклад, мотивами уникнення неприємностей. Як зазначають вітчизняні психологи, в системі мотивів спонукальних до навчальної діяльності молодших школярів, соціальні займають більше місця і здатні визначити позитивне ставлення дітей до навчальної діяльності.

Незалежно від того, в шість чи сім років пішла дитина до школи, в певний момент свого розвитку вона неодмінно переживає кризу. Змінюється сприйняття власного місця в системі відносин і відповідно змінюється соціальна ситуація розвитку дитини. Вона під впливом соціалізації і виховання перебудовує свій внутрішній світ, самостійно змінює своє ставлення до інших людей, подій, до самої себе. Тепер вона вже усвідомлює своє місце в світі суспільних відносин, відкриває для себе значення своєї соціальної позиції – позиції учня, що пов'язана зі здійсненням навчальної діяльності. Таким чином, дитина соціалізується, входить у навколишній світ поступово, проходячи певні, характерні тільки для неї стадії розвитку, долаючи тільки їй зрозумілі та відомі труднощі [6].

Молодший шкільний вік є сприятливим для соціалізації та соціального розвитку дитини. Він характеризується, перш за все, новою соціальною ситуацією розвитку дитини – її новими зв'язками й взаємостосунками з дорослими, однолітками та соціумом у цілому. Головною особливістю цього періоду є зміна дитиною соціального середовища – з дитячого садка до школи та провідного виду діяльності – з гри на навчання. Стає новим соціальний статус дитини – учня. Фактори шкільного життя (взаємодія з однокласниками та вчителями, шкільні правила та вимоги) породжують початок формування певних навичок, зміну самооцінки ставлення до батьків та однолітків. Усвідомлення дитиною того, що вона є виконавцем суспільно значимої діяльності, тобто навчання, сприяє розвитку навичок регуляції поведінки.

Вступ дитини до школи докорінно змінює її соціальний стан: якщо раніше в неї не було серйозних і відповідальних постійних обов'язків, то тепер з появою нового статусу, їй потрібно багато зусиль, старанності, необхідно засвоїти нові вимоги, що стосуються правил поведінки в класі, відносин з однокласниками та вчителем. Дитина вперше починає здійснювати суспільно значущу діяльність, від можливостей виконання якої залежить її місце серед оточуючих і взаємини з ними.

На розвиток особистості молодшого школяра надзвичайно впливає входження в шкільний колектив. Під впливом колективу однолітків у дитини поступово формується більш високий тип соціальної спрямованості особистості, а спілкування з товаришами набуває все більшого значення. У молодшому шкільному віці дитина починає особливо активно прагнути до спілкування з іншими дітьми, цікавитися громадськими справами, намагається сама визначити своє місце в колективі однолітків. Це засвідчує, що в дитини молодшого шкільного віку формується нова суспільна спрямованість особистості, яка знаходить свій прояв у ставленні до оточуючих [10].

Дитина, прийшовши до школи, прагне до взаємодії з іншими дітьми, але через недостатність досвіду вона не завжди може знайти спільну мову з однокласниками. Тому вчитель повинен сформувавати в дітей основні навички соціальної взаємодії, спілкування. І. Бех зазначав, що розгортання певної позиції дитини щодо людей і речей призводить до можливості і необхідності реалізації накопиченого соціального досвіду в такій діяльності, яка найбільш адекватно відповідає рівню психічного й особистісного розвитку [3].

Н. Лавриченко акцентує увагу на тому, що навчання у 1 – 4 класах можна назвати початком соціального навчання. Важливим у молодшому шкільному віці є формування самооцінки дитини, яка часто в дітей є або дуже високою, або дуже низькою. У цьому віці дитина починає усвідомлювати свої індивідуальні якості, свою відмінність від інших і прагне до самоствердження серед однолітків та позитивної оцінки дорослих, особливо вчителя. Самооцінка дитини опосередковує її ставлення до себе, спілкування з іншими людьми і значно залежить від оцінки її діяльності й поведінки з дорослими (батьками, вчителями). Навчальна діяльність, яка є провідною в цей період, має яскраво виражену суспільну значущість і ставить дитину на нову позицію стосовно дорослих і однолітків, змінює її самооцінку, перебудовує систему взаємин. Відповідно до цієї думки, психологи зазначають, що навчальна діяльність є суспільною за своїм змістом (у ній відбувається засвоєння усіх надбань культури та науки,

суспільною за своїм сенсом (вона є суспільно значущою і суспільно оцінювальною), суспільною за своїм виконанням (виконується відповідно до суспільно вироблених норм) [13].

В умовах реформування освіти виконання завдань освітнього процесу потребує певного рівня здоров'я та працездатності учня. Науково-технічний прогрес XXI ст. і пов'язані з ним зміни в системі шкільного навчання висувають дуже високі вимоги до нервової системи дитини, яка знаходиться ще в процесі розвитку та вдосконалення. Зростаючий об'єм інформації, постійна модернізація освітніх програм, застосування інноваційних технологій та різноманітних цифрових засобів навчання призводять до інтенсифікації розумової діяльності. Все це створює помітний вплив на нервово-психічні функції учнів.

З приходом до школи починається важливий етап у житті дитини, пов'язаний зі зміною соціальної ситуації, соціального статусу, а також провідної діяльності, якою стає навчання. Школа з перших днів ставить перед учнями цілу низку завдань. Учневі потрібно засвоювати шкільні норми поведінки, пристосовуватися до нових умов навчання та режиму, звикати до нового класного колективу. Таким чином, вступ до школи – це процес, пов'язаний з перебудовою поведінки та діяльності дитини в нових умовах – це процес адаптації дитини до навчання в школі. До труднощів, які пов'язані з процесом вступу до школи й адаптацією, можна зарахувати такі:

- труднощі, що пов'язані з новим режимом;
- труднощі пристосування до класу;
- труднощі, що виникають у сфері взаємостосунків з учителем;
- труднощі, обумовлені змінами в домашніх умовах життя дитини;
- труднощі, пов'язані з морфофункціональними особливостями організму та станом здоров'я.

Оскільки навчальна діяльність при вступі дитини до школи є провідною, її розвиток зумовлює важливі зміни в особистості дитини. Серед завдань, які школа висуває перед учнями, в першу чергу, потрібно виокремити необхідність засвоєння ними певного обсягу знань. Однією з умов виконання цієї вимоги є достатній рівень інтелектуального розвитку дитини. Невідповідність розумових можливостей дитини обсягу інформації створює для неї великі труднощі, що ускладнюють адаптацію і гальмують психічний розвиток. [15]

Навчальна діяльність носить колективний характер, тому при вступі до школи дитина має володіти певними навичками спілкування з іншими дітьми. У формуванні взаємин дітей важлива роль належить учителю. Він виступає як авторитетний наставник, який вимагає

виконання певних правил поведінки і постійно оцінює роботу учня, що зумовлює «положення» останнього в класі. Більшість дітей, які вступають до школи, психологічно готові до свідомого розуміння значення цих норм і правил, але ступінь вольового розвитку у них неоднаковий, через це частина учнів відчують труднощі саме в цьому плані. Підкреслення недоліків у засвоєнні освітньої програми, виконанні правил поведінки сприяє виникненню негативних емоційних переживань, що викликають у дитини негативне ставлення до навчальної ситуації, а також неадекватну уяву про свої можливості, що сприяє сповільненню адаптації до школи.

Різноманітність емоцій формують поведінку учнів. Емоційний стан залежить не тільки від успішності навчальної діяльності, а й впливає на її результат. Успіх у навчанні зумовлює прагнення добитися похвали і сприяє формуванню впевненості у своїх силах. Учень не відчуває стану напруги, і процес адаптації проходить безболісно в тому випадку, коли рівень розвитку інтелектуальних, вольових і моральних якостей достатньо високий, що й забезпечує можливість своєчасно перебудовувати поведінку й діяльність відповідно до висунутих вимог. Утворення нових форм поведінки проходить у цих дітей порівняно просто і не потребує переходу організму до іншого, більш напруженого режиму роботи.

Труднощі, які виникають у групі дітей, які не можуть адаптуватися, або недостатньо адаптувалися до освітнього процесу, при оволодінні знаннями, призводить до виникнення низького темпу праці, великої кількості помилок і, відповідно, призводять до негативного оцінювання їх учителем, що спричиняє стресовий стан. Діти розуміють, що їхні намагання заслужити похвалу вчителя, не дають позитивних результатів, оскільки вони отримують велику кількість зауважень. Такі учні не впевнені в собі і страх, що вони отримають незадовільну оцінку, є їхнім постійним супутником. Це, у свою чергу, сприяє розвитку хворобливих реакцій, які негативно впливають на рівень працездатності [10].

Під впливом негативної оцінювальної стимуляції, з одного боку, а з іншого – збільшенням навчальних невдач відбувається формування негативного стану в мотиваційній сфері учня. Наслідки цих змін в особистості дитини є надзвичайно несприятливими як для соціального розвитку, так і для здоров'я школяра. Разом із тим, шкільна неуспішність і порушення поведінки учня в школі породжує виникнення конфліктів у сім'ї. Це сприяє поступовому відчуженню дитини від батьків та дому і є додатковим джерелом травмування школяра, формування нових психічних відхилень. Механізми дезадаптації можуть проявля-

тися на соціальному (педагогічному), психологічному і фізіологічному рівнях. Педагогічний рівень розвитку шкільної дезадаптації є найбільш очевидним і усвідомленим для педагогів. Він проявляється у проблемах дитини в навчанні та засвоєнні соціальної ролі учня.

Проблеми в навчанні мають етапний перехід:

I етап – первинні труднощі в навчанні (неможливість опанування знаннями в силу психофізіологічних особливостей);

II етап – наявність дефіциту в знаннях;

III етап – відставання у засвоєнні навчального матеріалу з одного або декількох предметів;

IV етап – неуспішність часткова або загальна;

V етап – відмова від навчальної діяльності [10].

Проблеми в засвоєнні соціальної ролі школяра виявляються у формуванні стану психоемоційної напруги під час спілкування з батьками і вчителем, що переростає в епізодичні, а інколи систематичні конфлікти. Такі постійні стресові стани є сигналом порушень, які відбуваються на психологічному і фізіологічному рівнях в організмі дитини.

Психологічний рівень шкільної дезадаптації – шкільна неуспішність, неблагополуччя у взаєминах з особистісно-значимими людьми з оточення школяра, що виникають у результаті неуспішності в навчальній діяльності і негативно впливають на нього. Ці стресові стани можна розглядати як передумову виникнення різноманітних психологічних патологічних станів. Найбільш поширеними серед них є: страх перед учителем, невиконання навчальних завдань, відчуття неповноцінності, негативізм.

Спочатку в дитини виникає відчуття тривоги, незахищеності в ситуаціях, пов'язаних з навчальною діяльністю. Учень пасивний на уроці, зростає напруження при відповіді, на перерві не вступає з дітьми в контакт, робиться плаксивим, розгублюється під час зауважень учителя.

Разом із тим, дитина намагається змінити ситуацію і починає інстинктивно «захищатися» від великих навчальних навантажень і високих вимог. Це відбувається завдяки зміні ставлення до навчальної діяльності, яка перестає бути для неї значимою. У дитини з'являються і зміцнюються різноманітні психозахисні реакції. У такій ситуації самоактуалізація, самоствердження формуються в умовах протидії шкільним нормам і завершуються порушеннями дисципліни. Довготривале психоемоційне напруження, яке виникає при труднощах у навчанні, сприяє появі симптомів передневротичних станів [1].

Школярі з порушенням соціально-психологічної адаптації становлять групу ризику у відношенні до граничних нервово-психічних захворювань. Порушення адаптації є передумовою розвитку різних патологічних станів, об'єднаних у категорію психосоматичних хвороб. Динаміка стану здоров'я учнів засвідчує, що на сьогодні збільшилася кількість дітей із розладами психіки та поведінки на 16,7 %. Серед розладів психіки переважають розлади особистості, невротичні розлади, пов'язані зі «шкільним стресом».

Одним із факторів, що знижує втомлюваність учнів на уроці, є формування позитивної мотивації та сприятливого емоційного клімату в класі. Джерелом позитивних емоцій є сама навчальна діяльність дітей, коли вирішення складної задачі, радість від подолання перешкоди демонструє учню його можливості та уміння. Емоційним фактором у школі є оцінка успішності дітей. Низька оцінка викликає негативні емоції в учнів.

Головним генератором позитивних емоцій учнів є інтерес до уроку. Відсутність зацікавленості до уроку – це характерний фактор стомлюваності навіть тоді, коли істинні елементи труднощів відсутні.

Для створення сприятливого емоційного клімату велике значення має похвала вчителя, а образа призводить до пригніченого стану учнів. Тому одним з елементів психогієни шкільного навчання треба вважати ставлення учителя до учня. Взаємини між педагогами та учнями повинні будуватися на основі поваги, справедливості, доброзичливості.

Як показали наші дослідження, вирішенню означених завдань вчителю допоможуть поради німецького вченого К. Фопеля, в основу методик якого покладені інтерактивні ігри соціального спрямування [16].

Організацію цієї діяльності вчителем він пропонує здійснювати за певними етапами.

Етап 1. З'ясувати мету та усвідомити поради науковця щодо здійснення означеної діяльності:

- Запропонуйте дітям вашого класу інтерактивні ігри, подаруйте їм особливі хвилини. Під час ігор діти мають можливість отримати нові враження, накопичити соціальний досвід та навчитися спілкуватися один з одним.
- Внесіть у спілкування з учнями душевне тепло, чуйність і повагу. Після проведення гри запропонуйте дітям проаналізувати та закріпити набутий соціальний досвід. Повсякчас підкреслюйте цінність самостійно зроблених ними висновків.

- Допоможіть дітям усвідомити свої цінності та встановити пріоритети, стати більш витриманими, гнучкими та уважними, подолати стреси й страхи, почуватися менш самотніми. Таким чином, Ви сприятимете засвоєнню ними життєвої мудрості, правил конструктивного спілкування. Зокрема можете надати дітям такі поради:
- Проаналізуй ситуацію, у якій ти опинився, прийми правильне рішення. Не дозволяй себе підганяти.
- Стосунки між людьми – велика цінність, дуже важливо вміти їх підтримувати і не псувати.
- Не чекай від інших, що вони прочитають твої думки. Сам скажи їм про те, чого ти хочеш, що відчуваєш, про що думаєш.
- Не ображай інших і не дозволяй їм «втратити обличчя».
- Не нападай на інших, якщо тобі погано.
- Допомагаючи дітям долати труднощі, Ви ніби створюєте чудо, яке проявляється через результат спільних зусиль вчителя та учнів.

Етап 2. Визначити цілі, яких можна досягти, організовуючи і проводячи з дітьми інтерактивні ігри, спрямовані на поліпшення їхнього соціального здоров'я.

- *Педагог може допомогти дітям відчутти єдність з іншими.*

Деяким дітям важко сконцентруватися на навчанні, якщо вони не відчувають своєї приналежності до школи. Найчастіше погана поведінка учня на уроці є результатом відчуття ізоляції та безпорадності. За допомогою асоціальної поведінки учень намагається привернути до себе увагу, якої йому бракує.

Є діти, яким дуже важко відчутти свою єдність з іншими. Діти з низькою самооцінкою, сором'язливі та невпевнені в собі бояться, що розпізнають їхні слабкі сторони. Тому вони уникають інших. Таким дітям потрібен час, аби зрозуміти, що не лише вони «не такі, як усі», що кожна людина є неповторною особистістю, яка має не лише сильні, а й слабкі сторони. У таких випадках учителю знадобиться багато витримки, щоб зуміти вивести дитину зі стану ізолюваності та самотності.

- *Педагог може дати дітям надію.*

Найважливіше завдання педагога – зміцнити віру дітей у те, що вони самі можуть керувати своїм життям. Надзвичайно важливо навчити дітей з надією дивитися в майбутнє. Надія – екзистенціальна настанова, яка допомагає пережити важкі життєві обставини.

➤ *Педагог може навчити дітей співпереживати.*

Досягти цього можна, викликавши в дітей інтерес до того, що відчувають і думають інші люди. Ми можемо навчити їх ставити себе на місце іншого, доброзичливо сприймати внутрішній світ людини іншого віку, іншої культури або вихованої в інших сімейних традиціях.

➤ *Педагог може допомогти розвитку особистості.*

Якщо ми хочемо, щоб дитина розвивалася і зростала як особистість, не можна допускати, аби вона орієнтувалася лише на наші вимоги. Навпаки, ми повинні допомогти дитині розвиватися відповідно до її внутрішніх цілей та бажань. Зазвичай дітям буває легше усвідомити власні цілі, коли вони виражають їх у своїй творчості: коли вони пишуть, малюють або грають у дитячих п'єсах.

➤ *Педагог може допомогти дітям подолати страхи і стреси.*

Для цього необхідно дати дітям можливість розповісти про неприємні для них речі, події, страхи. Уважно вислухати їх, попросити намалювати те, що їх турбує, а потім цей малюнок розірвати і викинути.

➤ *Педагог може допомогти дитині розвинути почуття гумору.*

Із цією метою самому вчителеві варто проявляти почуття гумору, демонструючи дітям, що навіть у складних ситуаціях він допомагає.

На нашу думку, доцільно час від часу проводити заняття, на яких діти розповідали б смішні історії зі свого життя та життя своїх близьких.

➤ *Педагог має можливість допомогти дітям розвинути сильні сторони свого характеру.*

Суспільство доволі часто розглядає дітей як майбутніх споживачів, примушуючи їх мати багато бажань та прагнення до їх якнайшвидшого задоволення. Тому, напевно, найважливіше, що діти можуть отримати в школі та в родині для самостійного життя, – це необхідні соціальні навички та якості особистості. До таких належать, перш за все, навичка співчуття та відповідальність за свої дії. Для закріплення цих навичок потрібно чимало часу, тому чим раніше вчитель почне розвивати їх в учнів, тим більшою буде його впевненість у тому, що ці важливі чесноти діти проявлятимуть навіть у складних життєвих ситуаціях. Відомо, що, раніше чи пізніше, усі діти опиняться у важких умовах переповненого ринку праці, де успіх залежить від здатності працювати в команді, залишаючись при цьому самостійною особистістю. Лише той досягне успіху в житті, хто в складних життєвих умовах не відмовляється від своїх прагнень. Ось чому дуже важливо не лише показати дітям, що ви їх любите, а й вимагати від них відповідального ставлення до своєї поведінки.

Означені завдання можуть здатися надто складними для школи, яку більшість сприймає як заклад освіти, що дає лише знання. Але поруч із навчанням завданням школи є підготовка дітей до самостійного життя, їх правильна соціалізація. І це завдання має стати найважливішим. Школа має стати противагою суспільству, яке побудоване на технологіях і проповідує споживацьку ідеологію. Вона має виховувати терпимість та повагу до інших і допомагати дітям бачити сенс і цінності життя, вказати шляхи, які допоможуть їм жити відповідально, і розвивати в собі самостійність та незалежність.

Етап 3. Обрати саме ті інтерактивні ігри, проведення яких сприятимуть формуванню в молодших школярів навичок соціального здоров'я. Наведемо приклади деяких із них.

Гра «ПІДІЙДИ БЛИЖЧЕ»

Це найкраща гра, яка допомагає учням, що грають парами, відчути довіру до іншої людини. Діти мають можливість експериментувати зі своїми відчуттями та з'ясувати, як близько вони можуть допустити до себе іншу людину. Водночас діти мають можливість поспілкуватися без слів, лише за допомогою звуків. Ізоляція мови і зору допоможе дітям відчути нові аспекти спілкування, стати впевненішими в собі й більше довіряти іншим. Окрім того, вони навчаться уважно слухати один одного і проводити чітку межу між отриманням і відправленням звукового повідомлення в процесі взаємодії.

Мета: познайомити дітей із невербальними засобами спілкування.

Зміст гри.

Завдання дітям: «Сядьте всі так, щоб утворилося велике коло. Ви будете по двоє виходити на середину і ставати на відстані чотирьох метрів один від одного. Потім кожен із вас має заплющити очі і з протяжним не надто гучним звуком іти назустріч партнеру. Якщо хтось із двох відчує, що інший підійшов до нього зовсім близько, має сказати: «Стоп». Після цього обидва відкривають очі, усі інші дивляться, наскільки близько вони підійшли один до одного. По черзі парами грають усі діти.

Запитання до учнів:

1. Що ви відчували, коли йшли із заплющеними очима на звук?
2. Чи було вам важко підходити до іншого із заплющеними очима?
3. Хто із вашої пари першим сказав «Стоп»?
4. Наскільки близько кожен з вас наблизився до іншого.

Гра «Я ДОПОМАГАЮ ІНШИМ»

Мета: дати кожній дитині можливість уявити собі, як і чим вона може допомогти іншим людям, на практиці перевірити «золоте правило» етики: якщо ти допомагаєш іншим, то маєш надію, що за потреби допоможуть і тобі.

Матеріали: папір та кольорові олівці для кожної дитини.

Зміст гри.

Завдання дітям: «Чи можете ви пригадати, коли востаннє кому-небудь допомагали? Можливо, ви допомагали вдома своїм рідним? А можливо, ви пригадаєте випадок, коли допомогли абсолютно незнайомій людині? А тепер пригадайте випадок, коли ви самі потребували допомоги.

Сядьте зручніше і заплющіть очі, зробіть три глибоких вдихи і видихи. А зараз уявіть собі теплий літній сонячний день. Ви на лузі. Трава м'яка, зелена. Сядьте на траву і відчуйте, яка вона прохолодна. Подивіться на небо. Ви бачите, як по ньому плывуть білі пухнасті хмаринки. Спробуйте знайти хмаринку, схожу на якогось звіра. Легкий вітерець жене хмаринки все далі й водночас освіжає ваше обличчя. Тепер уявіть собі, що ви лежите на цій траві. Вдихніть один раз глибоко-глибоко. Хай ваше тіло стане м'яким і розслабленим.

Неподалік від вас грають маленькі діти, ви чуєте їхній сміх. І раптом... якийсь маленький хлопчик упав біля вас, він плаче. Ви підхоплюєтесь і заспокоюєте хлопчика. Вам добре від того, що ви можете допомогти іншому. Допоможіть дитині піднятися, Подивіться, чи немає в неї подряпин. Покладіть руку на маленьке плече. Ви відчуваєте, як заспокоюється хлопчик, і у вас виникає приємне відчуття від того, що дитині стало краще. Подумайте, що ще ви можете зробити для цього хлопчика.

Скажіть собі: «Я вже дорослий(ла) і можу допомогти іншим, а за потреби вони допоможуть мені». А тепер скажіть хлопчику: «До побачення!» – і поверніться з літнього луку назад до класу. Трохи потягніться, сядьте рівненько, поворушіть пальцями рук і ніг. Зробіть енергійний видих і розплющіть очі. А зараз об'єднайтеся у пари, візьміть папір і намалюйте разом історію, яка відбулася у вашій уяві».

Запитання до учнів:

1. Щоб ви ще зробили, аби допомогти маленькому хлопчику?
2. Чи відчуваєте ви себе достатньо дорослими для того, щоб допомагати іншим?
3. Що ви можете зробити для своїх рідних такого, що принесло б їм радість та задоволення?

4. Як вам допомагають ваші рідні: батьки, брати, сестри, бабусі й дідусі?

5. Що ви відчуваєте, коли можете комусь допомогти? [7].

Таким чином етап молодшого шкільного віку супроводжується активною соціалізацією кожної дитини, адаптацією до нових умов, набуття досвіду взаємодії з іншими людьми і в результаті поступовим розвитком соціальної компетентності.

Загально відомо, що підґрунтям нової освітньої парадигми є формування компетентної особистості, здатної до соціальної активності та реалізації власних задумів. У Законі України «Про освіту» (2017) термін «компетентність» тлумачиться як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. Окрім того, поняття «компетентність» пояснюють ще й так: «досвід, заснований на заняттях», «результат набуття компетенції», «володіння учнями компетенцією, що поєднується з його особистісним ставленням до предмета діяльності», «інтегративна якість особистості, що виявляється в загальній здатності та готовності до діяльності», «інтегрована здатність особистості, яка набута в процесі навчання і включає знання, досвід, цінності і ставлення, які можуть цілісно реалізуватися на практиці». В Концепції «Нова українська школа» соціальна компетентність пояснюється як здатність до співпраці задля певного результату та уміння досягати компромісів [14].

Існує певна відмінність у поглядах науковців щодо змісту поняття «соціальна компетентність». Результати досліджень свідчать, що соціальну компетентність трактують як: інтегральну здатність, характеристику чи особистісне новоутворення; сукупність (або систему) знань, умінь, навичок, цінностей, здібностей, соціальних мотивів, що забезпечують особистості ефективність дій (Н. Беккер, М. Гончарова-Горянська, Р. Лейчук, Є. Коваленко) здатність моделювати, корегувати та оцінювати свої дії та вчинки відповідно до соціальних норм; здатність особистості до взаємодії з соціальним середовищем та орієнтації в мінливих соціальних умовах (М. Докторович); як процес соціалізації дитини, набуття нею соціального досвіду, адаптація до середовища ц становлення її активності та свідомості (Р. Лейчук).

На основі узагальнення різних підходів до визначення цього поняття «соціальна компетентність» розглядається як інтегрована здатність особистості, яка формується в результаті соціалізації, та є системою, що включає в себе мотиви, цінності, соціальний досвід, здібності, знання та навички особистості, цілісність яких забезпечує

ефективність взаємодії з іншими людьми, самостійність пошуку конструктивних рішень проблем у практичних життєвих ситуаціях, можливість швидкої адаптації до нових умов життя і самореалізації.

Таким чином, соціальну компетентність молодшого школяра визначають як його здатність на основі набутих знань й особистісного досвіду відповідно до своїх вікових можливостей ефективно взаємодіяти з іншими та вирішувати соціальні проблеми, з якими він зустрічається у своєму повсякденному житті. Вона характеризує здатність до повноцінного життя в соціумі, вміння адаптуватися до змінних умов середовища. Соціальна компетентність має інтегративний та системний характер, поєднує у собі інші компетентності, а також має свою внутрішню структуру.

Науковець І. Зимня зазначає, що всі компетентності є соціальними (бо їх формування відбувається в суспільстві), але до соціальної компетентності можна віднести такі: здоров'язберігаюча, громадянська, інформаційно-технологічна, соціальної взаємодії. М. Докторович у соціальній компетентності виділяє такі підкомпетентності: комунікативну, екстремальну, побутову, духовну, мовленнєву, громадянську, моральну, соціально-психологічну, навчальну та еґо-компетентність. На основі аналізу моделей структури соціальної компетентності ці науковці визначили такі компоненти структури соціальної компетентності молодшого школяра: мотиваційний, когнітивний, особистісний, поведінково-діяльнісний, рефлексивно-регуляторний [12].

Мотиваційний компонент включає в себе потреби, інтереси та мотиви соціальної діяльності. До когнітивного компоненту входять знання про соціальні групи, взаємодію, співробітництво, способи поведінки, що допомагають соціалізації в суспільстві. Особистісний компонент – цілі, наміри, життєві цінності, орієнтації та якості, що впливають на діяльність. Поведінково-діяльнісний компонент – досвід поведінки, взаємодії, спільної діяльності, адаптації в різних життєвих ситуаціях. Рефлексивно-регуляторний компонент включає прогнозування та саморегуляцію поведінки й емоцій, адекватну самооцінку, самокорекцію. Структурні компоненти соціальної компетентності взаємопов'язані та взаємозалежні.

Розглядаючи проблему формування соціальної складової здоров'я молодших школярів, доцільно зупинитися на необхідності здійснення вчителем початкової школи соціально-педагогічної діяльності, що сприятиме набуванню дітьми навичок соціального благополуччя.

Аналіз наукової літератури, у якій розглядається проблема соціально-педагогічної діяльності, доводить, що цю діяльність

здійснюють не тільки соціальні, але й педагогічні працівники. Так, деякі науковці зазначають, що соціально-педагогічна діяльність полягає у наданні допомоги людині, сім'ї, групі осіб, які потрапляють у складну життєву ситуацію, шляхом надання матеріально-фінансової, морально-правової та психолого-педагогічної підтримки.

О. Безпалько доводила, що соціально-педагогічна діяльність спрямована, перш за все, на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку, задоволення культурних і духовних потреб та відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини [2]. М. Галагузова підкреслювала, що головною відмінністю соціально-педагогічної діяльності є те, що вона відбувається лише тоді, коли в індивіда, сім'ї чи групі осіб виникають проблемні ситуації, які потребують швидкого роз'яснення [9].

Заслуговує на увагу й науковий підхід до означеної проблеми В. Нікітіна, який переконує в тому, що існує безпосередній зв'язок соціально-педагогічної діяльності з процесом соціалізації особистості. На його думку, «соціально-педагогічна діяльність полягає в забезпеченні особистості освітньо-виховними засобами спрямованої соціалізації, у передачі та освоєнні нею соціального досвіду людства, набутті чи відновленні соціальної орієнтації, соціального функціонування» [9].

Розглядаючи означену проблему Н. Бібік доводить, що сьогодні «психологи, педагоги особливу увагу приділяють онтогенетичним аспектам соціалізації. У результаті виділяється світ дитинства як невід'ємний атрибут способу життя і культури народу. Дитинство і суспільство взаємопов'язані. Суспільство не може пізнати себе, не зрозумівши закономірності свого дитинства. Водночас воно не може зрозуміти світ дитинства, не знаючи особливостей дорослої культури. Світ дитинства співвідноситься з загальними властивостями і цінностями відповідного суспільства». Вона також зауважує, що «соціалізована особистість не просто пристосовується до обставин навколишнього середовища, а вчиться пізнавати світ, взаємодіяти з ним, набувати позиції суб'єкта соціального життя, який засвоює норми і цінності суспільства в процесі реалізації своєї активності і саморозвитку» [4, с. 6-7].

Дослідниця також розробила «стратегію соціалізації молодшого школяра», яку, на її думку, доцільно здійснювати за такими етапами: діагностичним, функціональним, практичної та творчої самореалізації учнів. Н. Бібік розкриває зміст цих етапів таким чином:

«1) Діагностичний (Хто я і який я? Яким є інший? Чим відрізняється від мене? Що таке добро – зло? і т.п.) На цьому

етапі робиться своєрідний зріз наявного капіталу знань учня про себе, інших, навколишній світ. Пізнати себе –цю роботу не можна передоручити іншому. Тому, чим більше вправ на осмислення себе, своїх перспектив, тим гнучкішою й еластичнішою стає психіка дитини, тим успішніше вона входить у соціальні зв'язки.

- 2) Функціональний або операційний, коли висуваються гіпотези про об'єкт пізнання, розв'язуються прогностичні задачі; учні вступають у діалог щодо засадничих істин у системі: я – інший, я – навколишній світ: правда – неправда, добро – зло. Саме діяльність учня поєднує в єдине ціле множину процесів, які зумовлюють появу й функціонування нового знання, дозволяють розкрити неоднозначність впливу різноманітних умов. Тому вчитель має накопичувати якомога більше прикладів таких діяльностей, які формують досвід описати гарне в іншій людині, дати характеристику партнеру, визначити функцію об'єкта, розгорнути критичну характеристику явища, спробувати на щось подивитись з іншого боку, з іншої точки зору; передбачити різні варіанти розвитку подій тощо.
- 3) Етап практичної, а за певних умов і творчої самореалізації учня, оформлення компетентності у певній сфері життя. Цьому сприяють прийоми типу: Навчи мене; це презентації соціальних проектів, участь у колективних справах, іграх тощо. Як мовиться в одному із прислів'їв народів світу «Той, кого несуть на руках, не знає, який довгий шлях долає». Тому лише через подолання пізнавальних утруднень, проблем, пробуючи власні дії учень набуває соціального досвіду» [4, с. 10 –11].

На відміну від вітчизняних науковців, зарубіжні дослідники зазначають, що соціально-педагогічна діяльність на сучасному етапі, крім поставлених завдань, виконує важливі суспільні функції. Вона є однією з головних складових соціальної політики кожної держави, що спрямована на удосконалення умов для повноцінного, всебічного розвитку людини як особистості і відрізняється національними традиціями, економічними та соціальними умовами певної країни.

Означені науковці доводять, що важливо допомогти дітям зрозуміти, що цінніше ставлення до кожної окремої людини передбачає соціальну відповідальність, чесність, терпимість до іншого, хоробрість та здатність постояти за себе та інших, добросовісність, правдивість, вміння працювати в колективі та здійснювати колективну роботу, ефективно протистояти будь-яким проявам насильства та жорстокості, готовність надавати іншим допомогу та підтримку.

Вони вважають, що саме ці чесноти створюють міцно сформовану систему просоціальних цінностей та якостей особистості, яка сприяє визначенню особистістю правильних стратегічних і повсякденних життєвих дороговказів, її становлення як життєво компетентної особистості, якій притаманна просоціальна поведінка [11, с. 145].

Соціально-педагогічна діяльність є однією з головних у практичній діяльності сучасного вчителя початкової школи. Вона має здійснюватися з урахуванням вікових та індивідуальних морфофізіологічних та психологічних особливостей дітей. Існує чимало форм та методів впливу педагога на формування соціального здоров'я молодших школярів. Серед них: тренінги оздоровчого спрямування, вікторини, конкурси, особистий позитивний приклад вчителя, класно-родинні свята.

Ця діяльність також має на меті цілеспрямовану спільну взаємодію педагога як з батьками учнів, так і соціальними працівниками, спрямовану на збереження та зміцнення здоров'я дітей, створення сприятливих умов для їхнього зростання, попередження негативних соціальних впливів на розвиток дитячих особистостей.

Вирішенню означених завдань вчителю допоможе розроблена нами система бесід з батьками з проблеми формування в молодших школярів навичок соціального та психічного здоров'я для учнів 1 – 4 класів [8].

Наведемо приклад такої бесіди з батьками учнів першого класу.

Тема: Яких життєорієнтаційних знань потребує дитина?

Велике значення для психічного та соціального здоров'я дітей молодшого шкільного віку має наявність у них різних життєорієнтаційних знань – тобто знань про найближче середовище. У школі діти ознайомлюються з такими знаннями, але деяка їхня специфіка й обмеженість часу не дають змоги повною мірою вирішити це завдання. Діти, які навчаються в 1 му класі, повинні знати відповіді на такі запитання:

1. Як твоє прізвище, ім'я, по батькові?
2. Як називається місто, у якому ти живеш?
3. Який номер школи, у якій ти навчаєшся?
4. Як називається вулиця, на якій розташована твоя школа?
5. Який номер будинку та квартири, в якій живуть твої родичі чи знайомі?
6. Як називаються пташки, яких можна побачити біля твого будинку?
7. У якому місяці зазвичай випадає перший сніг і коли він починає танути?
8. О котрій годині ти йдеш до школи і повертаєшся додому?

Допоможіть дітям не тільки знайти відповіді на ці запитання, а й запам'ятати їх.

Гра «Чи добре ми знаємо свою дитину?»

Батькам пропонується подумати й у письмовій формі дати відповіді на такі запитання:

1. Яка улюблена страва вашої дитини?
2. Чим вона найбільше любить займатися?
3. Що насамперед робить, коли повертається зі школи?
4. Які якості найбільше цінує в людях?
5. Її найулюбленіше свято?
6. Який найулюбленіший колір?
7. Який навчальний предмет подобається найбільше?
8. Що їй може порадувати найбільше?

Перед цим варто провести аналогічне опитування дітей під час заняття та порівняти отримані відповіді від дітей і батьків. Обговорити з батьками можливі розбіжності.

Свою любов і захоплення дитиною деякі батьки виявляють у тому, що розмовляють з нею якоюсь інфантильною «домашньою» мовою: привчають дитину до того, що в неї «голівонька», «рученьки», що вона їсть «кашку з маселком», а увечері їй треба «спатоньки». При цьому вони не беруть до уваги, що дитина вже виросла, а продовжує розмовляти як трирічна. Створюється парадоксальна ситуація, коли дорослі наслідують дитину, а не навпаки. У школі дитина знайомиться з вимогами літературного мовлення, з лексичними та граматичними нормами мови. Проте для їхнього кращого опанування, введення до свого словникового запасу їй необхідно постійно вправлятися у відповідному мовленні. І в сім'ї для цього мають бути створені сприятливі умови

Для формування соціального здоров'я дітей шести і семирічного віку важливе значення має сюжетно-рольова гра, основною характеристикою якої є, насамперед, те, що в грі стосунки людей моделюються через сприйняття дитиною в грі різних «дорослих» ролей.

За зовнішньо простими діями у дитини приховується гама емоцій і почуттів. Зовнішні дії є символами й засобами організації її внутрішнього досвіду. Саме сюжетно-рольова гра створює сприятливі умови для збагачення емоційного досвіду та здатності дитини утримувати те специфічне, що задається тією чи іншою роллю й зумовлює необхідність прояву відповідного ставлення до дійсності гри допомагають дітям адаптуватися до різних сфер дійсності – до школи, різних соціальних об'єктів – магазину, аптеки, пошти тощо, сприяючи в такий спосіб розширенню й поглибленню не лише життєорієнтаційних знань, а й умінь та навичок їх застосування.

Важливо також зазначити, що для рольової гри основним є підпорядкування поведінки правилу, яке пов'язане з роллю, котру дитина бере на себе. Під час виконання ролі зразок поведінки стає водночас еталоном, з яким дитина самостійно порівнює свою поведінку, контролює її (тобто вона здійснює начебто дві функції: виконує роль і контролює свою поведінку). У грі дитина долучається до великого світу правил людських взаємовідносин. Норми, що покладені в основу гри, стають джерелом розвитку моральності дитини. Тому дуже важливо всіляко заохочувати дитину брати участь у різноманітних іграх з іншими дітьми, а також грати у відповідні ігри з батьками [8].

Таким чином, гармонійний розвиток дитини молодшого шкільного віку є можливим лише за наявності здоров'я, яке може бути визначено як стан не тільки фізичного, але й психічного та соціального благополуччя. Тобто фізичне здоров'я має на увазі нормальне функціонування усіх систем дитячого організму та його правильний фізичний розвиток, психічне – передбачає благополуччя в емоційній і пізнавальній сферах, нормальний розвиток характеру для формування особистості дитини. Завдяки сформованим у дитини навичкам соціального здоров'я, відбувається її успішна соціалізація, взаємодія з оточуючими, розвиваються різнобічні соціальні стосунки. Організаційно-методичні засади формування соціальної складової здоров'я молодших школярів включають систему комплексних заходів, що здійснюється з метою формування в молодших школярів навичок соціального здоров'я, соціально значущих орієнтацій та установок, позитивної соціалізації учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байкова Л.А. Исследование социального здоровья детей и учащейся молодежи: теоретико-методологические основы // Педагогическое образование и наука. 2006. № 3. С. 59-63.
2. Безпалько О. Соціальна педагогіка та соціальна робота у сучасному освітологічному просторі // Освітологічний дискурс. 2011. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/982>
3. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.
4. Бібік Н.М. Соціалізація молодших школярів у взаємозв'язку урочної та позаурочної діяльності: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020. 104 с.
5. Бібік Н.М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти // Початкова школа. 2010. № 9. С. 1–4.
6. Бондаренко Г.Л. Теоретичний аспект проблеми формування соціального здоров'я молодших школярів / Г.Л. Бондаренко, О.М. Ващенко // Особистість у просторі виховних інновацій: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 р. Івано-Франківськ: НАІР, 2018. С. 45–48.

7. Ващенко О. Школа соціального здоров'я: методичний поради́ник / О. Ващенко, С. Свириденко // Початкова осві́та. 2009. №16. С. 1–12.
8. Ващенко О.М. Оздоровче виховання молодших школя́рів у взаємодії сім'ї та школи: метод. посі́бник / О.М. Ващенко, К.І. Волинець, Т.В. Кравченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2015. 96 с.
9. Гончарова–Горянська М. Соціально́на компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів //Рідна школа. 2004. № 7– 8.
10. Готовність та адаптація дитини до школи / упоря́д. О. Главник. – Київ : Знання. 2007. 192 с.
11. Кириченко В.І. Сучасні домі́нанти у формуванні просоціальної поведінки учнів закладів загальної середньої освіти // Особистість у просторі виховних інновацій: матеріали Всеукр. наук. - практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 р. Івано-Франківськ: НАІР, 2018. С. 142 – 147.
12. Компетентні́сний підхід у сучасній осві́ті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
13. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціаліза́ції: європейські абриси. Київ: Віра Інсайт, 2000. 444 с
14. Нова українська школа: поради́ник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
15. Приступа Е.И. Здоровье ребенка как социальная ценность // Человеческий потенциал. 2007. №1. С.176 – 183.
16. Фопель К. Как научить детей сотрудничать? Психологические игры и упражнения: практическое пособие: В 4 т. Москва: Генезис, 2001. Т. 2. 160 с.

Данько Н.П.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної і початкової освіти
Сумського державного педагогічного
університету імені А. Макаренка*

МЕТОДИКА ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ МУЗИКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сучасна стратегія вітчизняної освіти базується на концептуальних засадах інтеграції змісту і гуманізації навчання. Але трансформація основних освітніх процесів у виміри початкової музичної освіти значно ускладнюється значним скороченням годин на уроки музики та іншими соціальними і методичними негараздами. Це значно гальмує процес модернізації освітнього середовища молодших школярів, досягнення мети та виконання завдань цього напрямку початкової освіти (закладання основ художньої культури молоді, гармонізація особистості, формування духовних цінностей та розкриття творчого потенціалу кожного учня), що загострює актуальність даного дослідження і потребує пошуку шляхів інтенсифікації засвоєння музичного матеріалу та створення спеціальних психолого-педагогічних умов оптимізації навчання музичного мистецтва.

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА
ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
В СУЧАСНОМУ ІННОВАЦІЙНОМУ
ПРОСТОРИ**

Монографія

Комп'ютерна верстка *С.П.Цьома*

Підп. до друку 31.05.2021.

Формат 60x84/16. Гарнітура Arial.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 20,93.

Ум. фарб.-відб. 20,93. Обл.-вид. арк. 21,4.

Тираж 100 пр. Вид. № 58.

Видавець і виготовлювач:

ФОП Цьома С.П. 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.

Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.